

УДК 631.115 (1,6,7)

Збарська А.В.

к.е.н., асистент

Національний університет біоресурсів і природокористування України

СІМЕЙНА ФЕРМА ЯК ВИД МАЛОГО БІЗНЕСУ І ФОРМА ГОСПОДАРЮВАННЯ НА СЕЛІ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Анотація. Досліджується теорія і практика розвитку малого аграрного бізнесу в Україні. Зокрема, узагальнено сутнісну характеристику малих сімейних ферм в аграрному секторі економіки, місце в ринковій економіці та встановлено критерії типізації суб'єктів аграрної господарської структури. Показано досвід розвитку малого агробізнесу в сільському господарстві США. Визначено виробничо-фінансовий стан, тенденції економічної стійкості та перспективи фермерських господарств, передумови пореформеного їх розвитку, сучасний прояв та майбутнє особистих селянських господарств за умов трансформації у сімейні фермерські господарства. Обґрунтовано посилення впливу ринкових інструментів та держави на дохідність і ефективність суб'єктів малого підприємництва в сільських поселеннях України.

Ключові слова: малі форми господарювання, малий агробізнес, підприємництво, розвиток, ефективність, господарства населення, критерії малого агробізнесу.

Постановка проблеми. На відміну від особистого селянського господарства, фермерське господарство – це форма підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до закону. Отже, принциповими відмінними ознаками між ними є: статус юридичної особи, підприємницька діяльність, товарний характер і кінцевий результат – прибуток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням розвитку різних форм господарювання в сільському господарстві займалися відомі вітчизняні вчені, серед яких відзначимо П.І. Гайдуцького, В. П. Горьового, В. К. Збарського, М.Х. Корецького, І.І. Лукінова, П.М. Макаренка, А.В. Македонського, М.Й. Маліка, Л.Ю. Мельника, В.Я. Месель-Веселяка, В.М. Нелепа, О.М. Онищенко, П.Т. Саблука, Л.М. Худолій, В.В. Юрчишина та багатьох інших.

Однак на сьогодні ще не вирішено низку проблем, що стосуються удосконалення економічного механізму розвитку різних форм господарювання в сільському господарстві. Зокрема, не визначено оптимальні розміри сільськогосподарських підприємств, здатних до ефективного господарювання в умовах ринкового середовища, пріоритетні напрями ринкових перетворень у сільському

господарстві й перспективи розвитку кооперативної та акціонерної форм господарювання тощо.

Мета дослідження. Уточнити сутність поняття «сімейна ферма». Обґрунтувати необхідність трансформації особистих селянських господарств у сімейні фермерські господарства. Оприлюднити результати проведеного дослідження на матеріалах фермерських господарств України.

Методи дослідження. За допомогою абстрактно-логічного методу, зокрема прийомів аналогії та порівняння, індукції та дедукції, здійснено аналіз теоретичного надбання вчених економістів-аграрників, присвячених становленню та розвитку сімейних ферм в Україні. Методи теоретичного узагальнення та монографічний використовували для поглибленого дослідження особливостей нинішнього розвитку малих форм господарювання в сільських поселеннях.

Власні дослідження. Проміжне положення між вище наведеними малими формами господарювання займають сімейні господарства. З методологічної точки зору, сімейне господарство, по-суті є основою як особистого селянського, так і фермерського господарства. Слід відзначити, що в економічній літературі сімейне господарство часто ототожнюють з терміном «домашнє господарство». Відповідно до рекомендації ООН домогосподарство визначається як «особа або група осіб, об'єднаних з метою забезпечення всього необхідного для життя»

[1]. За інформацією Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO), у Бразилії сімейні фермерські господарства обробляють менше ніж 25 % усіх сільськогосподарських земель, але до того ж виробляють близько 40 % основних сільгоспкультур. У США сімейні фермерські господарства обробляють 78 % сільгоспугідь країни, виробляючи 84 % усієї сільгосппродукції на суму 230 млрд дол. Крім того, саме у фермерських господарствах зосереджено найбільшу кількість робочих місць в аграрному секторі. «Триває пошук стійких систем ведення сільського господарства, які можуть задовольнити світові потреби в продовольстві у майбутньому. І ніщо не стоїть так близько до парадигми сталого виробництва продовольства, як сімейні фермерські господарства», – підкреслив генеральний директор FAO Ж. Граціану да Сілва на конференції FAO ООН по Європі та Центральній Азії, яка відбувалася в Бухаресті (Румунія) 1–4 квітня 2014 р.

З урахуванням цього, керівництво ООН і FAO звернулося до урядів усіх країн з проханням підвищити підтримку таким господарствам. З метою підкреслення важливої ролі малого бізнесу на селі, зокрема сімейних фермерських господарств у розв'язанні продовольчої проблеми й забезпеченні сталого розвитку територіальних громад, ООН проголосила 2014 р. роком сімейних фермерських господарств.

Мета МГСФХ – поставити сімейні фермерські господарства в центр сільськогосподарської, екологічної та соціальної політики держав, виявивши прогалини і визначивши нові можливості, сприяти просуванню по шляху більш рівноправного і збалансованого розвитку. Міжнародний рік сімейних фермерських господарств (2014) сприятиме широкій дискусії та співпраці на національному, регіональному і глобальному рівнях з метою розширення розуміння і усвідомлення труднощів, з якими стикаються дрібні фермери, а також визначення ефективних способів надання сприяння сімейним фермерським господарствам.

Для України це питання теж дуже важливе, адже стосується величезної категорії ви-

робників сільськогосподарської продукції. Ідеться про 5,2 млн господарств, які позиціонуються переважно як особисті селянські. Це, як кажуть закордонні експерти, справжній «український феномен» (табл. 1).

Міжнародний рік сімейних фермерських господарств (МГСФГ) 2014 покликаний сприяти визнанню значущості сімейних і дрібних фермерських господарств за рахунок залучення уваги світової громадськості до їх валивої ролі в зниженні масштабів голоду та злиднів, підвищенні рівня продовольчої безпеки, харчування і добробуту населення, раціональному використанні природних ресурсів, охорони навколишнього середовища та досягненні стійкого розвитку, зокрема сільських районів.

Слід зазначити, що визначення суті сімейної ферми як у зарубіжній, так і у вітчизняній літературі різнопланове. Так, деякі вчені-економісти під терміном “сімейна ферма” розуміють лише ферми, на яких працюють тільки члени сім'ї. Більш загальним і, на наш погляд, зручним є визначення ферми, як виробництва, яким керує фермерська сім'я, навіть за умови, що на ньому працюють наймані робітники [4, с.25]. У більшості західноєвропейських країн переважають малі (дрібні) сімейні ферми, хоча на їх частку припадає відносно невеликий відсоток від загального обсягу виробництва. З іншого боку, існують великі сімейні ферми, які можна класифікувати: за земельними площами; за кількістю зайнятих; за розміром бізнесу; за формами господарювання. Так, у США індивідуальна або сімейна ферма є господарством, яким керує сім'я. Існує дуже чітке правове поняття, яке дає визначення фермерського господарства. Тільки ферми, які мають доход не менший 1000 дол. на рік у США відносять до цієї категорії [9, с.34]. Таких ферм в 1997 р. тут було 1643 тис.(86% всієї їх кількості). У середньому на таке господарство пропадає 74 га сільськогосподарських угідь і 52 га ріллі. Основні роботи виконує сім'я. На п'ять ферм приходить один постійний найманий робітник. Річний виторг від реалізації сільгосппродукції складає 62 тис. дол.[6, с.53].

Таблиця 1

Характеристика домогосподарств населення сільської місцевості України*

Показники	Рік				
	2010	2011	2012	2013	2014
Кількість домогосподарств, тис.	5262,3	5248,1	5216,1	5193,7	5173,0
з них: - утримують худобу і птицю, %	77,1	77,9	76,3	75,6	76,7
- мають земельні ділянки, %	98,2	98,2	98,0	97,7	98,0
- те ж, тис. господарств	5166,4	5153,2	5113,5	5074,9	5076,7
Площа земельних угідь – всього, тис. га	14806,9	14130,1	14905,8	13646,4	13444,6
те ж на одне домогосподарство, соток	286,6	274,2	291,5	268,9	265,3
Напрямок використання земельних угідь домогосподарством в середньому, %:					
- для вирощування продукції лише для власних потреб;	13,9	13,9	13,2	14,6	14,4
- для власних потреб і на продаж;	13,3	13,8	15,2	12,9	11,7
- здається в оренду;	71,1	71,3	70,5	71,4	73,0
- лише почали освоювати	1,7	1,00	1,1	1,1	0,9
Частка домогосподарств у виробництві:					
продукції рослинництва	46,4	43,3	45,0	41,4	40,7
- зерно	24,2	22,1	21,9	21,2	21,9
- картопля	97,4	96,9	96,7	97,0	96,8
- насіння соняшнику	17,5	15,9	15,0	14,5	14,4
- овочі	88,1	84,3	85,7	88,3	86,0
- плоди і ягоди	83,6	84,2	81,6	80,7	83,4
продукції тваринництва	61,2	59,4	58,2	56,6	55,1
- м'ясо всіх видів (забійна вага)	44,9	43,3	42,5	42,0	40,9
- молоко	80,3	79,7	77,7	77,1	76,3
- яйця	39,9	37,2	37,3	36,7	35,7

*Дані: Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України за відповідні роки

Вся історія США в сфері аграрного сектору пов'язана з фермерством. В ідеалі родинні ферми мають виробляти таку кількість сільськогосподарської продукції, яка б вартістю ототожнювала основну частину сукупного продукту. І сьогодні сімейна ферма в США є не лише економічною, а й соціальною опорою суспільства [9, с.34]. Крім того, фермерство в США, як і в більшості інших зарубіжних країн, є справою високопрестижною. Люди цінують можливість поєднати всі умови міського життя з перевагами сільської місцевості. Фермери є носіями важливих національних традицій. Будучи одночасно приватним власником і виробником, фермер має можливість варіантності поведінки щодо використання доходів, вирішення всіх проблем господарства. Його успіху сприяє забезпечена законом доступність державних кредитів за вигідних умов [9, с. 35].

Найбільша кількість невеликих ферм знаходиться в країнах Південної Європи. У Ве-

ликобританії, де ферми є найбільшими за площами, тільки 13% з них мають площі менші 5 га, в той час, як 59% – більше 20 га [7, с.23]. У Німеччині – сімейне господарство – одноосібне господарство, яким керує одна людина. [6,с.93]. Крім того, у Німеччині поділяють селянські господарства на дві групи: з основною і додатковою зайнятістю; перші забезпечують зайнятість не менше 0,75 середньорічного робітника і більше як 50% всіх доходів сім'ї. Селянські господарства, по відношенню до яких ці умови не виконуються, вважаються господарствами з додатковою зайнятістю, тобто є такими ж самими підсобними господарствами. Багато сімей використовують селянські господарства як додатковий вид доходу, тим самим покращують свій матеріальний стан [6, с.63].

Ще одним позитивним моментом формування нової організаційної структури аграрного сектору є досвід Східних земель Німеччини. На першому етапі перетворень агра-

рна структура земель почала швидко змінюватися. І вже в 1996 р. більше ніж в 1,7 рази зросла чисельність селянських господарств і в 2,5 рази – їх об'єднань. Частка перших і других у землекористуванні Східних земель зросла більше, ніж в 1,6 рази і досягла майже 44%. Фундаторами нових селянських господарств та їх об'єднань стали вихідці з господарських товариств і виробничих кооперативів, в результаті чого розміри останніх структур за площею сільськогосподарських угідь зменшилися, відповідно, на 26 і 11% [8, с.27].

У США і Німеччині, наприклад, сімейні господарства представлені у всіх групах ферм, в тому числі й найбільших. Слід зазначити, що сімейне господарство за західними зразками – не означає, що воно дрібне та приречене на розорення. З другого боку, не можна ототожнювати великі ферми США тільки з корпораціями або аграрними підп-

риємствами, як це роблять багато авторів публікацій з проблем фермерства [9, с.32].

Ми дотримуємося тієї позиції, що з організаційної точки зору фермерські господарства можуть бути створені на різноманітній базі. В їх основі можуть знаходитися особисті підсобні господарства, земельні ділянки, одержані в результаті реструктуризації колективних сільськогосподарських підприємств, орендовані землі. На рівних підставах фермерське господарство можна організувати за рахунок земель запасу, на вільній території, де будується житловий будинок і піднімають виробничі об'єкти, спеціально призначені для самостійної підприємницької діяльності в аграрній сфері сільського поселення.

Переважна кількість фермерських господарств України має в своєму розпорядженні не більше 50 га (61,3%) сільгоспугідь (табл. 2).

Таблиця 2

Групування фермерських господарств України за розмірами земельних угідь**

Розмір ферм, га	На 01.07.1994 р.		На 01.07.2000 р.		На 01.07.2013 р.	
	кількість	в % до підсумку	кількість	в % до підсумку	кількість	в у % до підсумку
До 10	10598	34,8	10850	28,3	8123	20,0
10,1 – 50	15932	52,4	20203	52,5	16823	41,3
50,1 – 100	839	2,8	4010	10,4	4398	10,8
100,1 – 500	31	0,1	2135	5,6	4691	11,5
500,1 – 1000	–	–	590	1,5	1078	2,6
Понад 1000	–	–	2	–	851	2,1
Всього*	27400	90,1	38428	97,6	35970	86,0

*ті, що мають площі угідь. **Див. Статистичний збірник “Сільське господарство України” за відповідні роки.

Суб'єктивні передумови створення і роботи фермерських господарств, причини соціально-психологічного плану полягають в тому, що серед українських селян немало таких, які володіють господарською обдарованістю, їм тісно в великих групах працівників, трудно виконувати волю і накази керівників. Цьому не приходиться дивуватися, в ході дослідження ми неодноразово спостерігали як у селян, які виконують рядову роботу, зріс освітній рівень, нагромадився професійний досвід, і це робить їх більш незалежними, здатними самостійно справля-

тися із всім комплексом сільськогосподарських робіт або наданням виробничих і побутових послуг.

Така людина внутрішньо давно готова до того, щоб стати одночасно і управлінцем, і працівником, об'єднати в собі ці два начала. Таким чином, соціальний і економічний стан селянина, який вирішив стати фермером, визначається не вольовими рішеннями інших людей, а його власною працею, умінням бути господарем, над яким панує тільки одна влада – влада землі.

Визначний вчений в галузі агрономічної хімії і відомий господарський практик О.М. Енгельгардт писав: “Звертаючись до деталей, скажу тільки, що у нас взагалі надто велике значення надають вдосконаленим машинам і знаряддям, тоді як машини сама остання справа: перш за все господар, тому що від нього залежить вся система господарства, якщо система дурна, то ніякі машини не допоможуть; ... Але ні машини, ні сентальська худоба, ні працівники не змо-

жуть поліпшити наше господарство. Його поліпшити можуть лише господарі” [10, с.379]. Ось до таких господарів, на наш погляд, і відноситься фермер.

Оскільки фермерські господарства включаються до складу сільськогосподарських підприємств, то на них розповсюджуються методичні підходи до визначення показників виробничо-фінансової діяльності (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка основних економічних показників фермерських господарств України [15]

Показники	Роки				2013 у % до 1995
	1995	2000	2005	2013	
Кількість ФГ, од. на кінець року	34778	38428	42533	40752	117,2
Площа с.-г. угідь, тис. га	786,4	2157,6	3420,6	4451,7	566,1
в т.ч. ріллі	718,5	1994,0	3246,1	4310,0	599,9
На одне ФГ, га: с.-г. угідь	23	56	80	109	475,0
ріллі	21	52	76	106	504,8
Чисельність працюючих, осіб	64767*	71504*	131496	98617	152,3
Частка с.-г. угідь у загальній площі угідь всіх категорій, %	1,9	5,2	9,1	10,6	+8,7
Урожайність, ц/га:					
– зернових	14,7	15,8	24,3	32,1	218,4
– картоплі	69,5	128,9	154,2	225,5	324,5
– овочів	64,2	78,2	122,8	288,2	448,9
– цукрових буряків	233,8	186,3	234,6	376,0	160,8
– соняшнику на зерно	9,7	10,2	7,3	20,9	215,5
Валова продукція с.-г. (у постійних цінах 2010р.), млн. грн. – всього	1392,4	3125,2	8177,5	19091,4	у 13,7 р.
в т.ч. рослинництва	1189,8	2903,3	7719,2	17695,3	у 14,9 р.
тваринництва	202,6	221,9	458,3	1396,1	у 6,9 р.
Частка у виробництві продукції всіх категорій господарств галузі, %	0,8	2,1	4,6	7,6	+6,8
В розрахунку на одного працюючого у ФГ:					
– с.-г. угідь, га	6,86	17,06	26,02	45,14	у 6,6 р.
– валової продукції, грн.	12140	24710	62189	193591	у 15,9

Розраховано автором за даними: Сільське господарство України за 2013 рік : Статистичний збірник. – К.: Держстат України, 2014. – С. 158–160. *Дані розраховані.

Немаловажною умовою для досягнення цілей в галузі економічної діяльності фермерських господарств є здатність їх керівників до участі в різного роду кооперативних формуваннях. Саме керівник фермерсь-

кого господарства повинен розуміти, що економічний зміст кооперації полягає у наданні допомоги їм (або їх) без участі підприємців-посередників, заінтересованих перш за все в одержанні свого власного мак-

симального прибутку. В той же час у кооперативі більша частина прибутку розподіляється серед його засновників (фермерів, ОСГ, МП тощо).

Зазначимо, що такими сферами для кооперативів може бути селекційна і племінна справа, виконання великомасштабних земельних і меліоративних робіт, використання дорогої складної техніки, переробка і збут сільськогосподарської продукції, постачання матеріально-технічними і фінансовими засобами, будівництво, страхові товариства тощо.

Широкий розвиток постачальницьких і збутових кооперативів, по використанню складних машин, по племінній справі і насінництву, переробці продукції, кредитних кооперативів і інших, за задумкою О.В.Чаянова, міг би здійснити в сільському господарстві справжню революцію, стати генеральним напрямком розвитку сільськогосподарського виробництва на віддалену перспективу [11, 12, 13].

Обсяг продаж і прибутку фермерських господарств, продуктивність праці та рентабельність їх діяльності наведені в табл. 4.

Таблиця 4

Основні фінансові показники фермерських господарств України *
(в розрахунку на одне господарство)

	2007	2008	2009	2010	2013	2013 у % до 2007
Виручка від реалізації – всього, тис. грн.	121,8	162,5	199,6	288,2	468,5	384,6
В т.ч. від реалізації с.-г. продукції, тис. грн.	113,4	148,4	186,9	261,1	434,2	382,9
Те ж на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	111,8	152,9	188,4	251,4	428,9	383,6
Частка ФГ, які займалися також і несільськогосподарськими видами діяльності, %	2,2	3,4	4,1	5,1	0,1	-2,1
Прибуток від реалізації продукції, тис. грн.	25,5	31,4	38,1	63,2	69,8	273,7
в т.ч.: від галузі рослинництва	24,8	28,8	36,7	62,8	67,1	270,6
Прибуток на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	25,4	30,5	37,3	61,2	63,9	251,6
Рівень рентабельності від усієї діяльності, %	28,1	23,7	23,6	32,2	19,4	-8,7
Рівень рентабельності від с.-г. продукції, %	29,4	24,6	24,0	32,4	19,2	-10,2
з неї: - рослинництва	34,1	27,0	26,1	35,4	20,8	-13,3
- тваринництва	- 4,6	6,7	3,0	1,8	2,6	x

*Розрахунки автора: Сільське господарство України за 2013 рік : Статистичний збірник. – К.:Держстат України, 2014. – 399 с.

Причому два останніх показники більш важливі, ніж площа сільськогосподарських угідь і поголів'я худоби: саме вони визначають матеріальний добробут сім'ї, окуп-

ність капітальних вкладень тощо. В 2013 р. фермери десяти регіонів мали збиткове тваринництво (табл. 5).

**Результати діяльності фермерських господарств з виробництва продукції
сільського господарства у 2013 році***

	Чистий дохід від реалізації в розрахунку на:		Рівень рентабельності виробництва, %		
	1 га с.-г. угідь, грн	зайнятого працівника, тис. грн	продукції сільського господарства	у т.ч. продукції	
				рослинництва	тваринництва
Україна*	4289	174,1	19,2	20,8	2,6
Вінницька	5005	189,3	18,0	19,5	-3,7
Волинська	4798	136,8	20,1	21,4	14,8
Дніпропетровська	3685	178,5	24,1	25,4	-2,8
Донецька	3074	165,5	18,2	20,1	-16,9
Житомирська	4260	122,3	17,4	28,6	-3,9
Закарпатська	9315	55,5	13,4	14,2	11,0
Запорізька	2612	147,8	9,8	10,3	-13,9
Ів.-Франківська	4643	136,4	10,9	11,7	4,5
Київська	5577	204,8	24,5	26,6	0,1
Кіровоградська	4063	230,0	19,6	21,0	-10,7
Луганська	3186	214,1	19,7	21,5	-10,3
Львівська	9459	193,8	8,4	14,2	4,7
Миколаївська	3287	146,5	27,4	27,9	-12,3
Одеська	3489	172,4	22,1	22,6	-4,2
Полтавська	4620	205,9	19,6	20,4	6,4
Рівненська	5193	120,1	12,6	14,8	4,6
Сумська	3788	186,3	20,4	20,9	16,5
Тернопільська	6388	271,1	14,6	15,1	5,8
Харківська	3986	226,7	19,4	21,4	-19,4
Херсонська	2631	123,7	18,4	18,4	14,0
Хмельницька	4599	177,6	16,3	16,4	15,1
Черкаська	5936	207,8	20,1	21,1	8,8
Чернівецька	6964	129,3	23,5	39,5	6,9
Чернігівська	3339	149,9	18,8	18,1	22,0

*Розрахунки автора: Сільське господарство України за 2013 рік : Статистичний збірник. – К.: Держстат України, 2014. – 399 с.

Що ж стосується основних вимог та якісних характеристик щодо власників фермерських господарств, то до них, на наш погляд, слід віднести насамперед здоров'я, силу і звичку до роботи; мистецтво у сільськогосподарських роботах; здатність передбачати, які частини господарства можна покращити; вміння розбиратися, що суттєво і несуттєво, оцінювати, чим краще займатися в даний час і від чого слід відмовитись; знання сільськогосподарських рослин, тварин, ґрунту і погоди; самоконтроль, необхідний для холоднокровних дій; зосередженість на

роботі; вміння управляти роботою людей, співробітничати із сусідами, віддавати і сприймати самому розпорядження і роз'яснення; звичка до систематичного виконання складеного для себе плану.

Таким чином, високий рівень професійної підготовки обов'язковий для ефективної роботи селянського господарства України.

Детальне ознайомлення з досвідом роботи малих фірм Німеччини, де дисертант проходив стажування, з літературними джерелами вітчизняних та зарубіжних економістів-аграрників свідчить, що в розвинутих

країнах йде гостра конкурентна боротьба за право займатися підприємницькою діяльністю на землі. Найбільш конкурентоспроможними виявляються господарства, де їх власники – вони ж і основні працівники – професіонали в галузі сільського господарства, мають високий рівень загальної спеціальної освіти. Причому ці якості нагромаджуються у людей довгі роки і здебільшого є визначальними.

Розорення фермерства в зарубіжних країнах тепер йде у більшій мірі саме за рахунок категорії людей, яка немає спеціальних знань. Тому фермер у економічно розвинених країнах – це високоосвічений господар, який має спеціальну сільськогосподарську освіту не нижче середньої, професійно володіє новітніми технологіями і прийомами праці; це й комерсант, який чітко знає взаємовідносини з банками, покупцями, поставальниками тощо.

Звідси випливає важливий практичний висновок: кожен, хто збирається займатися підприємницькою діяльністю на землі, спочатку повинен одержати високу загальну і професійну підготовку, а уже діючи повинні постійно вчитися.

Подібні дослідження по визначенні успішного фермера України були проведені у 2004 р. Проектом аграрного маркетингу (ПАМ). Фахівцями було опитано 36 успішних фермерів із шести областей України: Одеської, Полтавської, Черкаської, Закарпатської, Львівської та АР Крим. В результаті опитування встановлено, що успішний український фермер – це чоловік у віці 45 років, який тільки в 38 років зважився на те, щоб зайнятися фермерством (тобто 7 років займається веденням фермерського господарства) і має близько 17 років досвіду роботи в сільському господарстві. Середній розмір такого фермерського господарства складає 138 га, з яких у приватній власності знаходяться тільки 24 га. Земля, яка знаходиться в приватній власності успішного фермера, використовується практично цілком для виробництва овочів, фруктів і ягід, і на ній найчастіше встановлені системи крапельного зрошення. Успішний український фермер одержує близько 90% свого прибутку саме від вирощування овочів, фруктів і ягід, вважаючи зернові, олійні й інші куль-

тури допоміжними. Він має вищу агрономічну освіту, активно користується ринковою інформацією, вважаючи її дуже важливою для свого бізнесу, фінансує цей бізнес головним чином за рахунок власних коштів і частково за рахунок кредитів банку. Як правило у успішного фермера є три трактори та нависне устаткування до них. Успішний фермер має річну виручку від ведення господарства в розмірі 409 тис. грн. і прибуток на рівні 150 тис. грн., або 3 і 1,1 тис. грн. відповідно в розрахунку на 1 га оброблюваної землі. До основних проблем, які перешкоджають розвитку його бізнесу, він відносить відсутність кредитів і обмеженість каналів реалізації продукції, а також відсутність підтримки фермерства з боку держави та бюрократизм чиновників, нестабільність цін на матеріальні ресурси, погані дороги й інфраструктура сільськогосподарського бізнесу, відсутність лізингу і відсутність кадрів у сільській місцевості.

Виходячи із проведених досліджень видно, що успішні фермери починають займатися сільським господарством з 28 років, а стають фермерами у 38 років, якщо брати середній вік по Україні.

Висновки. Таким чином, врахування різноманітних факторів, які визначають спеціалізацію і розміри фермерських господарств, високі особисті якості фермерів – запорука ефективною, доходною і корисною для суспільства роботи селянських господарств.

Окрім економісти-аграрники і практики фермерського руху в Україні пропонують в якості свого бачення аграрної реформи – створення єдиної форми господарювання – сімейної ферми. З цього приводу хочемо підкреслити, що для економічно розвинутих країн, де сільське господарство виражене в основному фермерством, цей уклад формувався упродовж сторіч. Фермерство тут виступає одночасно і укладом життя і формою господарювання. В українських селах укладом життя і нині залишається самотутнє село, сільський устрій, а сімейне фермерство зароджується допоки що як форма господарювання на селі. Ось в чому і криється основна проблема, а тому в перехідний період реформування аграрного сектора економіки в українському селі, хочемо ми цього чи ні,

будуть у наявності різні форми господарювання, а уклад життя ще досить тривалий час залишатиметься сільським. Причому,

саме особисті селянські та сімейні фермерські господарства залишаються селоутворюючими господарськими структурами.

Використана література

1. Богданов А.О. Всеобщая организационная наука. – М.: Мысль. – 1985. – С. 30–31.
2. Злупко С.М. Сергій Подолінський – вчений, мислитель, революціонер.–Львів,1990.– С.48–63.
3. Жизнин С., Крупнов В. Как стать бизнесменом (амер. опыт).– М.: Минск, 1990.– 164 с.
4. Збарський В.К. Особисті селянські господарства у формуванні продовольчої безпеки України // Економіка АПК. – 2012. – № 2. – С. 22–27.
5. Збарський В.К. Правові основи становлення та розвитку особистих селянських господарств // Вісн. Суми. НАУ. – 2011. – № 2. – С. 324–331.
6. Струмилин С. Община и земельный вопрос,—М.,1907.– 31 с.
7. Слюсаренко О.А., Журавлєв Е.Н. Крупный и малый бизнес: взаимодействие и кооперация. – К., 1999. – 76 с.
8. Аграрные преобразования в Восточной Германии.– М.:Наука, 1997.– С.27–30.
9. Аграрный сектор США в конце XX века / Под. ред. д.э.н. Б.А.Чернякова.– М.: Наука,1997.– С.32–38.
10. Энгельгардт А.Н. Из деревни: 12 писем, 1872–1887. – М.: Мысль, 1987. – 636 с.
11. Чаянов А.В. Организация крестьянского хозяйства. – М.: Коопиздат, 1925. – 387 с.
12. Чаянов А.В. Краткий курс кооперации. – М.: Коопиздат, 1925. – 75 с.
13. Чаянов А.В. Основные идеи и формы организации крестьянской кооперации. – М.: Мысль, 1919. – 345 с.
14. Фермерські господарства України у 2011 році.–К.: Держкомстат України, 2012. – 87 с.
15. "Сільське господарство України" за 2013 рік: Стат. збірник. – К.: Держстат України, 2014. – 399 с.

***Summary.** The theory and practice of small business' development in Ukraine are researched. In particular, the essential characteristic of small forms of activities in the agricultural sector and their place in a market economy were generalized, and the criteria selection subjects of agrarian economic structure were established. The experience of small agribusiness in American agriculture was shown. The economic and financial conditions, trends of economic stability and prospects of small agribusiness, preconditions of post-reform development, modern manifestation and future households in agricultural production on condition of their transformation into small family farms were determined. The growing influence of market-based instruments and government onto the profitability and efficiency of small businesses were justified.*

***Keywords:** small business entities, small agribusiness, entrepreneurship, development, efficiency, economy of the population, criteria of small agribusinesses.*